

In sommige landen kijken mensen heel anders tegen ziekte aan dan wij

Help, de dokter is een vampier!

Bijgeloof? Hekserij? Boze geesten? Nee, dat is niet iets van vroeger. In ontwikkelingslanden lopen westerse hulpverleners er voortdurend tegenaan. 'Het is verbijsterend, maar ook fantastisch boeiend.'

■ TEKST: MARK TRAA

Een nieuwe auto, die kon de Nijmeegse malariaonderzoeker Teun Bousema van het Radboud Universitair Medisch Centrum wel gebruiken. Zijn oude was helemaal op, door het eindeloze gehobbel in de binnenlanden van Tanzania. Bousema besloot een tweedehands Landrover te kopen, een rode. Maar dat laatste was geen goed idee, werd hem verzekerd door een Tanzaniaanse collega. Want rood zou door een deel van de bevolking kunnen worden geassocieerd met vampiers. En het animo om bloed te laten afnemen door Westerse hulpverleners was toch al niet groot. Want wat als ze het zouden doorverkopen? Wat als je bloed straks op was? In het belang van zijn onderzoeksproject kon Bousema maar beter een auto met een andere kleur uitzoeken. Het werd een witte.

Iedere Westerse wetenschapper of hulpverlener die in een ontwikkelingsland aan de slag gaat, komt behalve een gebrek aan materieel, menskracht en medicijnen een veel minder bekend obstakel tegen: het hardnekkige bijgeloof en het rotsvaste vertrouwen in traditionele geneeskunst van de plaatselijke bevolking. Dat bleek eerder dit jaar ook weer in West-Afrika, toen de ebola-epidemie daar uitbrak. Veel mensen bleven juist bij de hulpverleners weg omdat ze

dachten dat zij de ziekte hadden meegenomen (zie het kader 'Ebola: een complot?'). Deze overtuigingen kunnen hulpverleningsprojecten in de war schoppen en zelfs levens kosten.

● Cultuur is anders

Het heeft allemaal te maken met een verschillende kijk op ziekten. In het Westen hebben we ook alternatieve geneeswijzen die ver weg staan van de wetenschap. En heel wat mensen zien af van een medische ingreep (zoals vaccineren) vanwege hun religie.

Toch denken we in het Westen doorgaans heel rationeel over de oorzaak van aandoeningen: in ons lichaam kan iets misgaan en daardoor worden we ziek. 'In veel Afrikaanse culturen ben je er daarmee nog niet. Mensen blijven daar zitten met vragen als: waarom werd ik ziek en niet mijn buurman? Heb ik iets gedaan of gelaten waardoor ik het over me afgeroepen heb?', zegt Bousema. Als er dan een medicijnman opstaat die zegt dat boze geesten aan het werk zijn geweest of dat de balans met de voorouders is verstoord, dan levert dat een instant verklaring op. En het is heel aantrekkelijk om je daaraan vast te klampen.

'Zo'n medicijnman heeft veel macht, omdat hij het onverklaarbare tastbaar maakt', zegt

Een Malinese man doneert bloed. In veel Afrikaanse landen is dat een gevoelige zaak, omdat daarmee ook je 'levensenergie' zou verdwijnen.

De kerkuil die bij het ziekenhuis zat, moest worden gedood. Het dier zou kinderen ziek maken

► klinisch psycholoog Kaz de Jong. Hij reist voor Artsen zonder Grenzen al twintig jaar de wereld rond als specialist geestelijke gezondheidszorg. Het gevolg kan gruwelijk zijn. In Ethiopië maakte De Jong mee dat psychotische patiënten letterlijk werden gebrandmerkt om boze geesten te verjagen. 'Het was afschuwelijk om te zien, ik ben halverwege de sessie weggegaan.' In Papoea-Nieuw-Guinea hoorde hij dat een familie die een andere familie zou hebben behekst, door dorpsgenoten in een hut was gedreven en levend was verbrand. Voor zulke lynchpartijen is vaak niet meer nodig dan een verdachtmaking door de plaatselijke medicijnman.

● Uil maakt kinderen ziek

Bousema loopt ook al heel wat jaren rond in Afrika, maar nog steeds kan hij zich verbazen over de kracht van het traditionele volksgeloof. Zoals die keer dat beveiligers van het laboratorium waar hij werkte een kerkuil gedood hadden. 'Het beest zat in een gebouw naast ons lab', vertelt hij. 'Ik was behoorlijk verbolgen

over het feit dat die prachtige vogel dood was. Maar in Oost-Afrika geloven veel mensen dat uilen een rol spelen bij het ziek worden van kinderen. Mij werd verteld dat het ziekenhuis de aanwezigheid van die uil echt niet tolereren kon. Dat zou niet bevorderlijk zijn voor het imago van het instituut.'

Echt bizar wordt de invloed van bijgeloof als er mensenlevens op het spel staan. In Gambia kwam Bousema in contact met een vrouw die een tweeling had gekregen. Een van de baby's was er duidelijk slechter aan toe dan de andere. 'Tijdens haar zwangerschap was de moeder een slang tegengekomen. Dat zou een teken zijn dat een kind zou overlijden. De moeder wilde het zwakkere kind daarom geen borstvoeding geven. Uiteindelijk wist een Gambiaanse arts haar te overtuigen om het toch te doen. Beide kinderen overleefden het.'

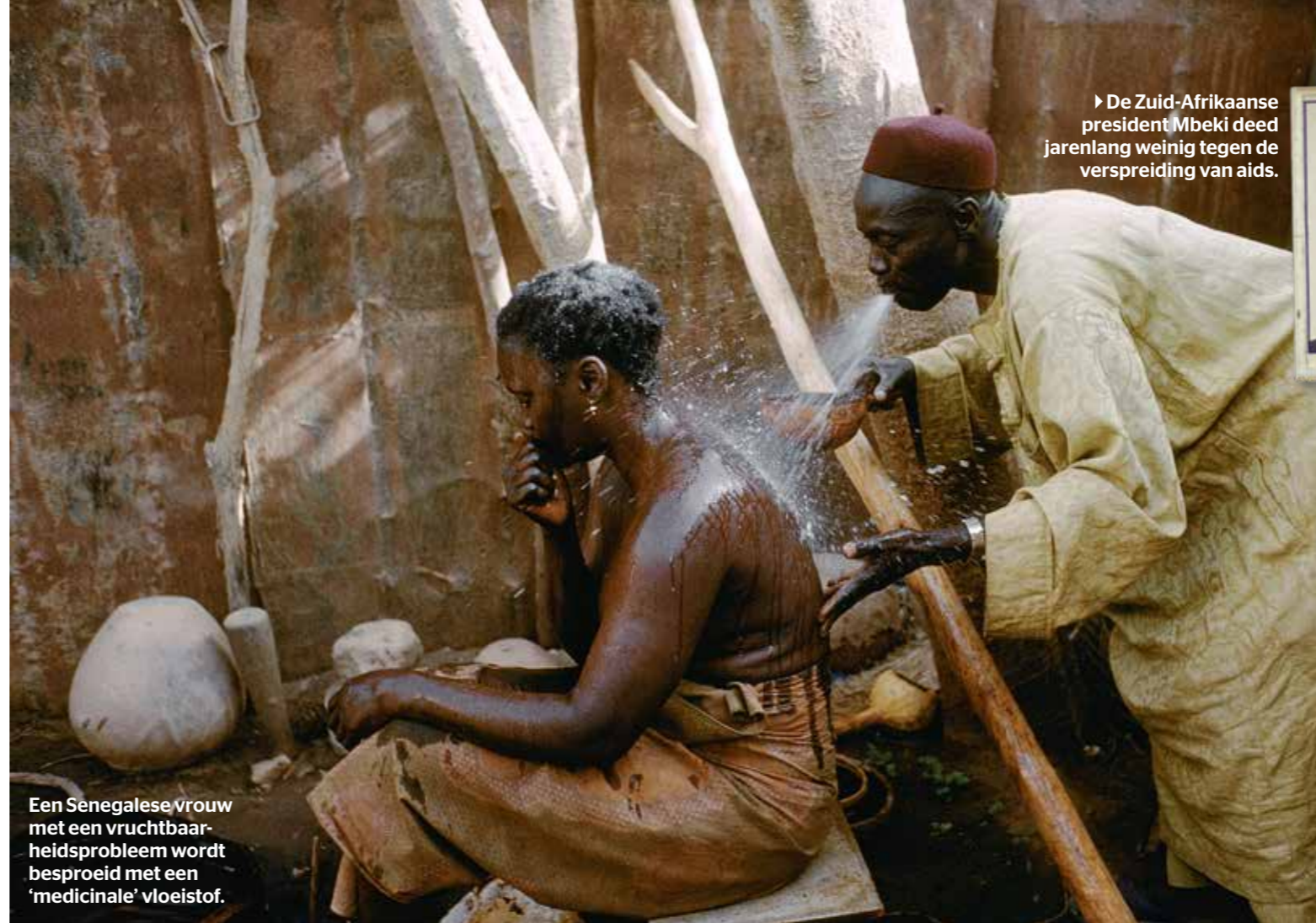
De Westerse verklaring voor ziekten krijgt heel geleidelijk meer ingang in Afrika, merken Bousema en De Jong. Maar er valt nog veel te winnen. In 2013 toonden onderzoekers van het Garoua Military Hospital in Kameroen aan dat in een derde van 520 ondervraagde huishoudens wordt geloofd dat epilepsie een vorm van krankzinnigheid is. Vergelijkbaar onderzoek in Nigeria toonde aan dat ruim een kwart van de ondervraagden denkt dat mensen met epilepsie door boze geesten zijn bezeten.

● Collega in doodsangst

Denk nou niet dat volksgeloof vooral iets is van arme, onwetende mensen. Ook regeringsleiders kunnen er wat van (zie het kader 'De president weet het beter'). Bousema maakte mee dat een Gambiaanse onderzoeker met een doctorstitel van een Europese universiteit op een dag niet meer in één ruimte wilde zijn met een bepaalde collega. De man dreigde hem te behexen. Dat had hij eerder gedaan met anderen, vertelde hij, en zij waren eraan overleden. De onderzoeker was niet van zijn doodsangst af te helpen.

Toen de zaak echt hoog opliep, zat er voor Bousema, die zich op dat moment in Nederland bevond, niets anders op dan hals-overkop over te komen om de boel te sussen. Dat deed hij door de oude moeder van zijn collega erbij te halen. Die wist haar zoon uiteindelijk gerust te stellen. De toestand had Bousema 5000 euro gekost: er was alleen nog een businessclass-vliegticket beschikbaar. 'Het was echt verbijsterend', zegt Bousema, als hij terugdenkt aan het incident. 'Verbijsterend, maar ook fantastisch boeiend.'

◀ Ondanks hun goede werk worden Westerse hulpverleners vaak gezien als de aanstichters van de ebola-epidemie.

Een Senegalese vrouw met een vruchtbaarheidsprobleem wordt besproeid met een 'medicinale' vloeistof.

▲ Albinokinderen zijn in veel Afrikaanse landen gewild om hun ledematen. Die zouden geluk brengen.

● Bloed bevat levenskracht

Het zou al grote winst zijn als iets eenvoudigs als het afnemen van bloed wat soepeler zou verlopen. Het verhaal van de Landrover van Bousema geeft wel aan hoe gevoelig dit ligt. In veel Afrikaanse culturen is bloed verbonden met levenskracht. Geef je bloed, dan neemt je levenskracht dus af. Dat mensen vijf liter bloed hebben dat voortdurend wordt aangevuld, is een lastige boodschap om over te brengen. Bousema vertelt dat zijn vrouw, die ook onderzoeker is, ooit in Tanzania bij een man van het Masai-volk bloed afnam. Toen hij zag dat er een

restant achterbleef in het buisje, vroeg hij of hij dit weer op mocht drinken. Zo zou er zo min mogelijk van zijn levenskracht verloren gaan. In Gabon zegt het volksgeloof dat bloed dat in ziekenhuizen wordt afgenomen, doorverkocht wordt door het medisch personeel. Dat valt te lezen in een studie met de fraaie titel *'Doctors and vampires in sub-Saharan Africa'* die eerder dit jaar in *The American Journal of Tropical Medicine and Hygiene* verscheen. De klanten zijn Rozenkruisers, een orde van invloedrijke personen die hun kracht halen uit andermans bloed. Zo gaan er ook al heel lang verhalen rond van blanken die 's nachts in de weer zijn met naalden om bloed van Afrikanen op te zuigen. Ook zouden vrouwen die met Westers onderzoek meedoen, stiekem gesteriliseerd worden.

Albino wordt bejaagd

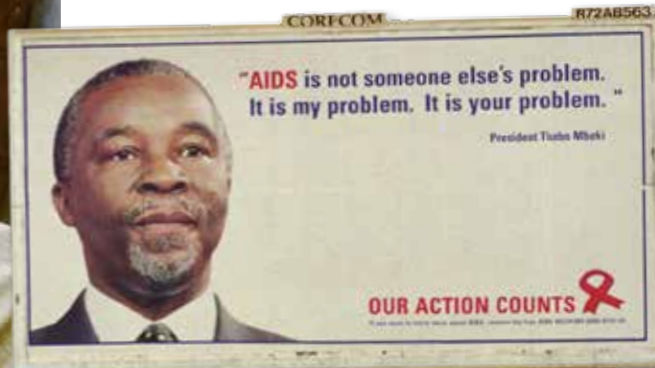
Een albino is iemand die door een genetisch defect in zijn huid geen pigment heeft. Met albinisme word je geboren, je kunt er niks aan doen. Maar in grote delen van Afrika, met name in Tanzania, is daarmee niet alles gezegd. Albino's, zo wil het volksgeloof, zouden namelijk ongeluk brengen. Om die reden zijn afgelopen jaren honderden albino's vermoord. Of verminkt, want opmerkelijk genoeg zouden hun (afgehakte) ledematen juist voorspoed brengen.

Ook is een levendige handel ontstaan in toverdrankjes en amuletten waarin albino-weefsel is verwerkt. Er gaan ook verhalen rond dat het verkrachten van een albino tegen aids beschermt. Of ze nu geluk of ongeluk zouden brengen, voor albino's is het daar inmiddels geen leven meer. Ze worden opgejaagd door mensen die voor geld maar al te graag ledematen afhakken. Een arm of een been van een albino kan honderden en soms duizenden dollars opbrengen.

● Geloof bestaat al eeuwen

Het is duidelijk: er valt nog genoeg werk te verzetten. De enige manier om aan de lokale bevolking duidelijk te maken dat je als hulpverlener goede bedoelingen hebt, zo zegt De Jong, is respect hebben voor de plaatselijke gebruiken en enorm goed uitleggen wat je komt doen. Het is onverstandig om te doen alsof je de wijsheid in pacht hebt en je de boel wel eventjes zal veranderen. Dat is een illusie: opvattingen over leven, dood en ziekte hebben zich in eeuwen tijd gevormd. Daarom gaat De Jong na aankomst ook altijd direct in gesprek met de plaatselijke medicijnman. 'Zodra we merken dat die er echt dubieuze praktijken op nahoudt, doen we er geen zaken mee. Het blijft moeizaam om mensen te

► De Zuid-Afrikaanse president Mbeki deed jarenlang weinig tegen de verspreiding van aids.

De president weet het beter

Als niet alleen de bevolking maar ook de leider van een land bijgelovig en slecht geïnformeerd is, wordt het werk van hulpverleners helemaal lastig. Oud-president Thabo Mbeki van Zuid-Afrika weigerde bijvoorbeeld te geloven dat aids door een virus wordt veroorzaakt. Hij zag aids als een 'armenziekte' die het beste kon worden bestreden door de levensstandaard te verhogen en hygiëne te bevorderen. Bovendien zouden Westerse laboratoria de Afrikanen als proefkonijn gebruiken. De aidsbestrijding in zijn land raakte enorm achterop. De eigengereidheid van Mbeki heeft daardoor veel mensenlevens gekost. Op dit moment heeft Zuid-Afrika nog steeds een president met bijzondere opvattingen over aids. Jacob Zuma verklaarde dat hij na de seks een douche neemt om besmetting te voorkomen. En in Gambia zegt president Yahya Jammeh dat hij zelf mensen met aids kan genezen door handoplegging en het toedienen van kruidenmengsels. Hij is niet de enige Afrikaanse leider die niks moet hebben van de Westerse kijk op ziekten. Als hulpverlener zit je in zo'n land in een spagaat, zegt malariaonderzoeker Teun Bousema. 'Je kunt niet te luid protest aantekenen. Dan loop je gevaar het land uitgezet te worden en zijn je patiënten nog verder van huis.'

overtuigen van onze goede bedoelingen. Soms lukt het gewoon niet. We worden immers vaak gezien als concurrentie.'

Een enkele keer verwijst De Jong zijn patiënten zelfs door naar een medicijnman. In Sierra Leone was er eentje die in trance raakte en beweerde dat hij zo mensen van hun trauma's af kon helpen. 'Dat gebeurde op een verantwoorde manier en niet in plaats van een reguliere behandeling. Het deed de mensen duidelijk goed. Daar ga ik dan in mee, we kunnen niet in één keer de hele wereld veranderen.'

mark.traa@quest.nl

MEER INFORMATIE

tinyurl.com/medicijnman: documentaire over Oegandese kinderen die het slachtoffer worden van medicijnmannen.
tinyurl.com/albinomoord: bekronde BBC-docu over de albino-moorden in Tanzania.

